

КАШТОЎНАСНЫЯ АСПЕКТЫ КНІГІ ПСАЛТЫР У КАМЕНТАРАХ Ф. СКАРЫНЫ І М. ЛЮТЭРА

Т. С. Супранкова

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

Мінск, Беларусь

E-Mail: tatsupr@tut.by

Гісторыя выдання беларускіх перакладаў Бібліі Францыскам Скарынам пачынаецца з кнігі “Псалтыр”, выданне якой пабачыла свет 6 жніўня 1517 года, менавіта ў гэтым годзе да перакладу асобных псальмаў звярнуўся і Лютэр. Не дзіўна, што менавіта гэтая кніга Старога Запавету так прываблівала перакладчыкаў і даследчыкаў Бібліі Скарыну і Лютэра, бо Кніга Псальмаў з’яўляецца не толькі яскравым узорам цудоўнай паэзіі, якая ўзбагаціла скарбонку сусветнай літаратуры і гімнаграфіі, але і заключае ў сабе глыбінныя думкі аб пошуку чалавечай душой Вечнага Бога, аб жаданні ўступіць з Стваральнікам Сусвету ў дыялог.

Абодва яны былі і каментатарамі Бібліі, да ўласных перакладаў імі былі напісаныя прадмовы і пасляслоўі. Францыск Скарына пачынае свой тэкст з адсылкі да слоў апостала Паўла з 2 Паслання да Цімафея 3:16–17: “Усялякае Слова, Богам натхнёнае, – карысна! Яно вучыць, выкрывае, выпраўляе і карае! «Няхай будзе божы чалавек дасканалы і скіраваны на ўсякую добрую справу!» – так піша святы апостал Павел” (Тут і далей пераклад са старабеларускай І. Саверчанкі) [3, с. 130].

Скарына паўтарае яго думку Васіля Вялікага (на што ўказвае яшчэ П.В. Уладзіміраў [2, с. 82–83]) аб тым, што Кніга Псальмаў – маленькі ўніверсум, дзе ў мініяцюры размешчаныя ў сціслым выглядзе думкі кніг Старога і Новага Запаветаў. Беларускі першадрукар і перакладчык, як і айцец Царквы, указвае на аксіялагічны складнік гэтай біблейнай Кнігі. Францыск Скарына, аўтар шэрагу прадмоў да біблейных кніг, у гэтай, імітуючы рытмізаваную прозаю старажытную паэзію псальмаў, піша ўласны гімн Слову Божаю і самому Натхняльніку, ідучы ўслед за традыцыяй, закладзенай Васілём Вялікім:

“Беседа на первую часть Первого Псалма” Васіля Вялікага	Прадмова да “Псалтыра” Францыска Скарыны
“... она есть общая сокровищница добрых учений и тщательно отыскивает, что каждому на пользу. Она врачует и застарелые раны души, и недавно уязвленному подает скорое исцеление, и болезненное восставляет, и неповрежденное поддерживает... И при сем производит она в человеке какое-то тихое услаждение и удовольствие, которое делает рассудок целомудренным...” [1].	“... псалмы – гэта скарб, безліч каштоўных камянёў! Яны розную немач духоўную і цялесную выганяюць! Душу і розум прасвятляюць!” [3, с. 130].
“Псалом – тишина душ, раздаятель мира; он утишает мятежные и волнующиеся помыслы; он смягчает раздражительность души и уцеломудривает невоздержность. Псалом – посредник дружбы, единение между далекими, примирение враждующих. Ибо кто может почитать еще врагом того, с кем возносил единый глас к Богу? Посему псалмопение доставляет нам одно из	“...[псалмы] Гнеў і лютасць уціхамірваюць! Мір і пакой чыняць! Смута і скруху адганяюць! Пачуцці ў малітвах даюць! Людзей зычлівымі робяць! Ласку і міласць мацуюць! Д’ябла праганяюць, анёлаў на дапамогу заклікаюць!

величайших благ – любовь, – изобретя совокупное пение вместо узла к единению и сводя людей в один согласный лик.

Псалом – убежище от демонов, вступление под защиту Ангелов, оружие в ночных страхованиях, упокоение от дневных трудов, безопасность для младенцев, украшение в цветущем возрасте, утешение старцам, самое приличное убранство для жен” [1].

Псалом – гэта шчыт супраць начных д'ябальскіх спакус і страхай! Пакой у дзённай мітусні і беганіне! Абарона і вяселле малым, пацеха і песня старым! Жонкам – набожная малітва і ўкраса! Дзецям малым – пачатак усялякае добрай навукі, юнакам – памнажэнне іх ведаў, мужам – умацаванне вялікае!” [3, с. 130].

Францыск Скарына ў сваёй Прадмове адзначае тры прычыны, чаму ён бярэцца за пераклад. Па-першае, гэтым як хрысціянін ён хоча праславіць Бога, па-другое, быць карысным для свайго народа гэтаю справаю, па-трэцяе, паказаць, што мова, з якой яго “літасцівы Бог ... на свет пусціў”, нічым не горшая за астатнія. Апошнія дзве прычыны падкрэсліваюць аксіялагічную дамінанту патрыятычных ідэй творчасці нашага асветніка, што не раз праявіцца ў наступных каментарых. Любоў да Бога, да свайго народа і роднай культуры (мовы) – самая вялікая каштоўнасць, якая дадзена чалавеку. Таму Скарына надае гэтаму асаблівую ўвагу. Дадзеных думак не сустракаецца ў працы Васіля Вялікага, якая носіць больш універсальны характар.

Далей каментатар звяртаецца да этымалогіі слова “Псалтыр”, бо яно дало назву Кнізе, і перакладае з грэчкай як “гудзьба”. Апісанне музычнага інструмента мы можам назіраць і ў Васіля Вялікага: “В цитре и в литавре внизу звучит медь под смычком, а псалтирь источник гармонических ладов имеет вверху, чтобы и мы заботились искать Горнего, приятностью пения не увлекались в плотские страсти” [1]. Скарына ж у сваёй Прадмове адсылае нас да Першай Кнігі Папаліпаменан і да Псальма 32, робячы акцэнт на тым, што гэта быў загад біблейнага цара і прарока Давіда, якому, дарэчы, прыпісваецца большая колькасць псальмаў. Цар дае наказ Азафу, Аману, Ефану і Ідыфуму славіць Бога граннем на псалтыры і спяваннем песень. Аўтар звяртаецца таксама і да апісання музычнага інструмента, бо псалтыр трэба адрозніваць ад гусяў (яны маюць шмат струн), а ў псалтыра іх роўна дзесяць (нават даецца спасылка на Псальм 91, дзе прысутнічае ўказанне, які гэты інструмент). Скарына бачыць у называнні Кнігі музычным інструментам вялікі духоўны сэнс: гранне на псалтыры было ўсталявана ў момант, калі Бог даваў на гары Сінай Дзесяць Запаведзяў, каб мы, звяртаючыся да псальмаў, як піша асветнік, “заўсёды мелі дзесяць Божых заветаў перад вачыма” [3, с. 132].

Апісваючы структуру свайго перакладу “Псалтыра”, аўтар Прадмовы звяртае ўвагу чытача на свае новаўвядзенні, зробленыя для аблягчэння ўспрыняцця тэксту, з аднаго боку, і заклікаючы да сутворчасці, з іншага. Францыск Скарына, цудоўны знаўца Бібліі, размяшчае да кожнага з псальмаў адсылкі да іншых біблейных кніг, “каб пераканаць, што ўсе іншыя Святыя Пісьмы адпавядаюць «Псалтыру», падмацоўваюць адно другое” [3, с. 132]. Акрамя гэтага, для простых людзей таксама размешчана тлумачэнне некаторых, на думку аўтара, незразумелых слоў. Адсылаючы чытача да еўрапейскай традыцыі, Скарына кажа пра тое, што разбіў усе псалмы на вершы. У заканчэнні ўсёй Кнігі як невячкае пасляслоўе ідуць звесткі аб аўтары, месцы і даце выдання: “Гэты «Псалтыр» скончаны з Божай дапамогай, воляй і працай абранага мужа, доктара ў лекарскіх навукх – Францыска, Скарынінага сына з Полацка, у старым месце Пражскім, шостага жніўня 1517 года” [3, с. 132].

Марцін Лютэр стварае тры Прадмовы да Кнігі Псалтыр (1524, 1528 і 1545 гадоў), праца над першай і другой ішла паралельна з перакладам Старога Завету на нямецкую

мову. Нямецкі перакладчык Бібліі двойчы рыхтаваў каментары на ўсе 150 псальмаў. Тэолаг таксама прапануе разглядаць кожны псальм як малітву, з якой можна звяртацца да Госпада. Не дзіўна, што Лютэр, валодаючы нешэраговым паэтычным талентам, рабіў вершаваныя пералажэнні некаторых псальмаў і падбіраў да іх музыку. У адрозненні ад Прадмовы Скарыны, каментар Лютэра носіць больш філалагічную скіраванасць.

Нямецкі даследчык прадроў і пасляслоўяў М. Лютэра Генрых Борнкам адзначае: “Як Лютэр назваў Псалтыр «кароткай Бібліяй», у якім мы маем «амаль усе высновы, выкладзеныя ў маленькай кніжачцы», так можна яго прадроў да Святога Пісьма назваць кароткай высновай да яго багаслоўя. Хоць яны ўспрымаюцца [ёсць] не ў сэнсе стрыманай шкалярскай вытрымкі з вучэння, бо Псалтыр – сістэматычная вытрымка з Бібліі. Але калі багаслоўе Лютэра – тэалогія Святога Пісьма альбо дакладней прэтэндуе [на тое, каб] быць практыкаваннем у Евангеллі, так павінны прадроў [уводзіны], у якіх ён адсылае з вялікай любоўю і добрасумленнасцю да абодвух Запаветаў і асобных біблейных кніг, уводзіць асаблівым чынам у сутнасць і ў перадачу яго багаслоўя. Іншыя «высновы», якія ён з іх прадаставіў, захоўваюць пры гэтым сваё поўнае права і свой сэнс” [4, S. 11] (Тут і далей падрадкавы пераклад з нямецкай наш. – Т. С.).

Адзначым яшчэ з Першай Прадмовы доктара Лютэра важную рысу падабенства з манерай Францыска Скарыны: Марцін Лютэр у Першай Прадроме тлумачыць чытачу, чаму менавіта так ён перакладае, адсылае да паралельных месцаў у Старым і Новым Запаветах, каб уважлівы чытач сам супаставіў і параўнаў. Такім чынам, ён, як і Скарына, заклікае нас да сутворчасці: прыняць яго меркаванне ці паспрачацца з ім: “У Псалтыры і яшчэ ў іншых месцах часта сустракаем гэтыя два словы [аб’яднанымі] адно з другім: міласэрнасць і праўда, якія з мноства [іншых] выглядаюць [падаюцца] дзіка і хаатычна. Іх я пераклаў на нямецкую [анямечыў] так: дабрыня і вернасць; а на самой справе, мы свабодна кажам па-нямецку: любоў і вернасць, калі мы скажам: Ён даказаў мне сваю любоў і вернасць. Але я не дазволю асмеліцца так вольна перакласці па-нямецку. Таму што «хэсэд», якое я [і яны] пераклаў як міласэрнасць і дабрыня, называе насамрэч тое, калі з’яўляюць камусці сяброўства, любоў альбо добры ўчынак, як аб гэтым Хрыстос сам тлумачыць і гаворыць у Мц 12:7 з Ёсіі 6: 6: «Міласэрнасці хачу, а не ахвяры»; гэта [значыць], я жадаю, каб з’яўлялі ахвотней сяброўства, любоў і добры ўчынак, чым ахвяравалі” [4, S. 62].

У 1525 годзе М. Лютэр піша Першае Пасляслоўе да Псалтыра, дзе ўказвае на перавагу гэтай біблейскай Кнігі перад іншымі кнігамі Святога Пісьма, паколькі яна вучыць добраму словам і там закладзеныя прыклады добрых спраў (этычная скіраванасць), як загартоўваць веру, як мець добрае сумленне, як сучышаць і падтрымліваць, як выконваць Божыя заповедзі: “У выніку, Псалтыр – сапраўдная школа, у якой навучаюцца, практыкуюцца і умацняюцца ў веры і сумленнасці да Бога” [4, S. 70].

У Другой Прадроме (1528) Марцін Лютэр дае характарыстыку Кнізе Псалтыр: “Паколькі тут мы знаходзім не толькі тое, што адзін альбо два святых зрабілі, але што з’яўляецца самым істотным ва ўчынках святых і што ўсе святых рабілі: як яны выступалі супраць Бога, сяброў і ворагаў, як яны паводзілі сябе і скараліся ў небяспецы і пакутах; і аб тым, што тут знаходзяцца розныя боскія і карысныя вучэнні і заповедзі” [4, S. 65]. Гэтая думка сугучная са словамі Скарыны, калі наш асветнік адзначае, што ў Псалтыры сабрана ўсё, што можам знайсці ў іншых кнігах Бібліі. Нямецкі ж перакладчык і каментатар тлумачыць далей, што тут мы можам знайсці розныя перажыванні, якія ўласцівыя чалавеку: турботу, страх, радасць, гора, адчай, смутак, уздым, праслаўленне і шмат чаго іншага, што зведалі святых і што перажывае кожны чалавек. З дапамогай гэтай Кнігі можна спасцігнуць глыбіні хрысціянскай веры і ўстрымацца ад ілжэвучэнняў.

І тут не абыходзіцца нямецкі экзэгет без прапановы хрыстацэнтрычнага тлумачэння Псалтыра: “І таму Псалтыр адзіны павінны быць дарагім і любімым, [таму] што ён так відавочна прадрозвае смерць і ўваскрасенне Хрыста і яго Валадарства і фармуе стан і сутнасць самага хрысціянства, [так] што яго сапраўды хацелася б назваць маленькай Бібліяй, у якой усё, што знаходзіцца ва ўсёй Бібліі, найлепшым чынам і сцісла выкладзена,

звездена і падрыхтавана як Enchiridion (лац. «інструкцыя») альбо кіраўніцтва...» [4, S. 65]. Гэтыя словы сугучныя напісанаму ў Прадмове Скарыны аб універсальнасці Псалтыру, бо для ўдасканалвання чалавека розныя парады дадзеныя ў розных біблейных кнігах і прадстаўленыя ў шмат якіх формах і жанрах, але ««Псалтыр» жа, адзіны, усе тыя рэчы ў сабе замыкае, усяму таму вучыць і ўсё прапаведае!» [3, с. 130]. Таксама можна знайсці ў Лютэра пэўнае падабенства і ў параўнанні Псалтыру з надзеяй, упэўненасцю і радасцю ў будучым, якое не парушыць штармавым вятрам. Скарына таксама перакананы ў тым, што псалмы здольныя быць надзейным шчытом супраць д'ябальскіх спакусаў.

Завяршае Лютэр сваю Другую Прадмову словамі малітвы: «Няхай дапаможа нам у гэтым Міласэрны і Спагадлівы Айцец праз Ісуса Хрыста, Госпада нашага. Якому хай будзе хвала і падзяка, чэсць і ўзнагарода за гэты нямецкі Псалтыр для ўсіх яго незлічоных, невымоўных даброццяў у вечнасці. Амэн, амэн!» [4, S. 69]. Гэтую думку таксама варта супаставіць з падзякай Францыска Скарыны: «Ведаючы такія пажыткі ад гэтае кнігі, я, Францішак, Скарынін сын з Полацка, у лекарскіх навуках доктар, загадаў «Псалтыр» ціснуці рускімі словамі славянскае мовы. Найперш – для ўшанавання і хвалы Бога ў Тройцы адзінага і Прачыстай маці яго Марыі, і ўсіх нябесных чыноў, і святых божых. А таксама – для карысці паспалітага люду. І асабліва з тае прычыны, што мяне літасцівы Бог з гэтае мовы на свет пусціў» [3, с. 131].

Другое Пасляслоўе (1531), надзвычай лаканічнае, адарасаванае чытачу. Тут М. Лютэр закранае пытанні аб перакладзе Кнігі Псалтыр 1524 года і аб блізасці мовы арыгіналу нямецкім перакладам. Трэцяя Прадмова (1545) была створаная Марцінам Лютэрам, калі яго пераклад Бібліі ўжо пабачыў свет. Тут ён яшчэ раз падкрэслівае важнасць гэтай кнігі, паколькі, на яго думку, яна павінна стаць малітоўнікам кожнага хрысціяніна.

Такім чынам, у Прадмовах да Псалтыра Скарыны і Лютэра ёсць шмат кропак сутыкнення: абодва перакладчыкі адзначаюць, што гэта Кніга – маленькі біблейскі ўніверсум, дзе можна знайсці ў мініяцюры ўсё, што заключае ў сабе Біблія. Яны таксама настойваюць на тым, каб чытач сам стаў актыўным удзельнікам працэсу, разумеў важнасць гэтай Кнігі на асабістым досведзе чытання і малітвы. Францыск Скарына, як і Марцін Лютэр, лічаць Пісанне карыснай і неабходнай для кожнага чалавека кнігай, якая вучыць, таму што тут можна знайсці базавыя веды па многіх навуках, а таксама гэта і навука богаспасціжэння. Маленькі Псалтыр, паводле каментатараў, – гэта праца па этыцы і маралі, дзе рэгулююцца нормы чалавечых і грамадскіх паводзінаў, тут прыведзена шмат законаў і дадзена нямала прыкладаў з жыцця канкрэтных гістарычных дзеячаў, як чалавек, зграшыўшы, можа навярнуцца, выправіць свой шлях, бо без ведання, што такое пакаранне, немагчыма зразумець, што такое Божае прабачэнне.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Василий Великий. Беседа на первую часть Первого Псалма / Василий Великий. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://azbyka.ru/otechnik/Vasilij_Velikij/besedy_na_psalmy/#0_1. – Дата доступа: 10.01.2018.
2. Владимиров, П. В. Доктор Франциск Скорина. Его переводы, печатные издания и язык / П. В. Владимиров. – Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии Наук, 1888. – 351 с.
3. Старажытная беларуская літаратура (XII–XVII стст.) / уклад., прадм., камент. І. Саверчанкі. – Мінск: Кнігазбор, 2007. – 608 с.
4. Luthers Vorreden zur Bibel / herausgegeben von Heinrich Bornkamm. – Goettingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1989. – 230 S.